

Inleiding

Kernthema's om in gesprek te gaan over werkplekleren.

In dit nummer van het Tijdschrift voor Lerarenopleiders ligt de focus op één thema, namelijk Werkplekleren. Aan de ene kant is dat een heel breed onderwerp, aan de andere kant zien we, als we door onze ooghalen naar de tien artikelen kijken die in dit nummer zijn opgenomen, een aantal inhoudelijke kernen naar voren komen. Ook is het mogelijk om dwarsverbanden tussen de artikelen te leggen.

We geven in deze inleiding als een soort kijkwijzer duiding aan de verschillende bijdragen die in dit nummer staan en benoemen een aantal kernthema's. We beginnen met een persoonlijke noot ten aanzien van het thema 'Werkplekleren'.

Dit nummer is het waard om in samenhang bekeken en besproken te worden door opleiders binnen opleidingsinstituten en partnerschappen. Daar komen we aan het eind op terug.

Het belang van werkplekleren: een persoonlijk verhaal

Het streven is dat 40% van het programma, dat de aanstaande leraren doorlopen, plaatsvindt op de werkplek. Er is al een tijd discussie of dat een minimale eis is of een richtlijn waaraan grotendeels tegemoet gekomen moet worden. So be it! Een gegeven is dat aanstaande leraren niet alleen een substantieel deel van hun tijd op de werkplek aan het leren zijn, maar dat daarover 'mijn' 1e jaars aanstaande leraren op de werkplek van het Koning Willem 1 College in 's-Hertogenbosch unaniem aangeven dat dát de plek is waar ze betekenisvolle ervaringen op doen en waar hun ontwikkeling echt een stevige impuls krijgt.

Zelf heb ik de meerwaarde van het leren op de werkplek aan den lijve ervaren als beginnend docent maatschappijleer. Ik begon, in de jaren 80 van de vorige eeuw, met een invalbaan op een school in Amsterdam Osdorp, startte in januari, doorliep een zoektocht van een half jaar waarin het soms in klassen lekker liep en soms in klassen helemaal niet liep, en ik had geen idee wat de reden daarvan was. Ik probeerde te overleven, ging soms bijna ten onder, krabbelde dan weer op en sleepte me de laatste maanden naar het eind van het schooljaar toe. Ik stuurde er niemand uit dus de schoolleiding was tevreden. In de pauzes vroeg geen enkele collega hoe het ging en van enige begeleiding was geen sprake. Een intense tijd waarbij de werkplek me bijna

had opgeslokt en waar ik ervaringen heb opgedaan die me nu nog steeds bij zijn gebleven.

Na de zomervakantie begon ik op de RSG Minkema in Woerden. Dat gaf me niet alleen de gelegenheid om een nieuwe start te maken, ik kreeg daar ook de gelegenheid om de meerwaarde van het werkplekleren intens te beleven en te doorleven. Ik kreeg een mentor toegewezen, een ervaren docent geschiedenis, die elke week minimaal een uur met mij sprak over mijn ervaringen. Er waren gemeenschappelijke maandelijkse bijeenkomsten met alle vijftien beginnende leraren waarin we ervaringen uitwisselden en thema's zoals orde houden bespraken. We gingen als beginners bij elkaar op lesbezoek en we gingen bij onze mentor op lesbezoek. Er werden video opnames gemaakt van mijn lessen die ik terugkeek met een begeleider van de universiteit. Ik 'werkplekleerde' dat het een aard had, dáár in Woerden op de werkplek. Dáár heb ik het docentschap ook daadwerkelijk in de vingers gekregen door mijn ervaringen te delen, te verdiepen en te herstructureren.

Zo hebben we als leraren, als lerarenopleiders (werkplekbegeleiders, schoolopleiders, instituutopleiders, et cetera) én als betrokkenen bij het opleiden van aanstaande leraren allemaal iets met werkplekleren, kunnen we allemaal een soortgelijk verhaal vertellen waarin de meerwaarde van het leren op de werkplek naar voren komt. Ook in dit themanummer komt het belang en de meerwaarde van het leren op de werkplek aan de orde.

Overigens, als het gaat om de definitie van werkplekleren dan gebruiken we daarvoor graag de omschrijving van Jeroen Onstenk (2018): *“Werkplekleren is een vorm van op ervaring gebaseerd leren: een actief en constructief proces dat plaatsvindt in de reële arbeidssituatie, waarin (het omgaan met) werkelijke problemen uit de (toekomstige) arbeidspraktijk bepalend zijn voor het leerdoel en de leerinhoud”* (p. 6).

Twee perspectieven

Toen we aan dit themanummer begonnen was er één ding vanaf het begin al duidelijk: in dit nummer moet zichtbaar zijn dat bij werkplekleren zowel het perspectief van 'de instituten' als het perspectief van 'het werkveld' vertegenwoordigd zijn. We zijn er dan ook trots op dat in de gastredactie beide perspectieven vertegenwoordigd zijn, dat de auteurs van de artikelen een duidelijke mix laten zien tussen schoolopleiders en instituutopleiders en dat in de inhoud van de artikelen aan de verbinding tussen theorie en praktijk op verschillende manieren invulling wordt gegeven (zie ook verderop).

De bijdragen in dit themanummer zijn tot stand gekomen na een oproep via zowel de Velonsite als via het platform Samen Opleiden en Professionaliseren. Ook dat is weer een voorbeeld van de mix die we graag wilden realiseren van bijdragen uit instituten en werkveld.

Bij de selectie van de bijdragen (aanbod van twintig dus we moesten helaas selecteren) hebben we onder andere gekeken naar het vernieuwende karakter. Dan blijkt dat er interessante en betekenisvolle bijdragen tussen zitten die we hierna duiden onder de volgende kernthema's:

1. Samenwerking schoolopleiders en instituutopleiders;
2. Verbinden van theorie en praktijk en de rol van de opleider;
3. Wat willen we bij de studenten teweeg brengen?;
4. Rijkheid aan taal;
5. Modellen voor ontwerp leeromgeving/programma's.

Samenwerking schoolopleiders en instituutopleiders

Een belangrijke boodschap die uit de bijdragen in dit themanummer naar voren komt, is dat programma's en bijeenkomsten voor werkplekleren alleen maar ontwikkeld kunnen worden door intensieve samenwerking tussen schoolopleiders (so's) en instituutopleiders (io's). Daarmee wordt invulling gegeven aan wat in het Kwaliteitskader Samen Opleiden & Inductie (2021) als één van de kernen wordt benoemd voor partnerschappen. In een aantal artikelen in dit themanummer, zoals 'Onderzoekend Bewegen', 'Ontwikkelgesprekken' of 'Het speelveld', wordt uitgebreid ingegaan op de meerwaarde van samenwerking tussen so's en io's.

Bovendien wordt in het 'Onderzoekend Bewegen'- artikel een fasering geschetst van de verschillende sessies die plaats hebben gevonden om greep te krijgen op de vraag 'hoe onderzoekend vermogen bij studenten te stimuleren'. En wordt in het artikel 'Ontwikkelgesprekken' het concept Opleidingshuis uitgebreid uit de doeken gedaan. In het artikel 'Opleiden van zij-instromers' wordt een gepassioneerd verhaal verteld over het samen ontwikkelen van een traject voor deze specifieke groep waarbij veelvuldig de dialoog wordt aangegaan met alle actoren.

Verbinden van theorie en praktijk en de rol van de opleider

Hét thema en dé uitdaging van de lerarenopleiding, al een aantal jaren, is het verbinden van theorie en praktijk. In het verleden hadden we te maken met de NVAO standaarden en daar werd dat al als een belangrijk element geformuleerd. Dit element komt ook terug in het nieuwe kwaliteitskader.

Kernthema's om in gesprek te gaan over werkplekleren.

Dat op dit gebied echt stappen zijn gezet en dat we daar steeds verder in komen blijkt uit een aantal bijdragen in dit themanummer. Dat opleiders daar een belangrijke rol in spelen is evident, immers uit het mooie proefschrift van Han Leeferink (2016) blijkt dat studenten - als ze eenmaal op de werkplek zijn - niet automatisch gebruik maken van theorie. Als het gaat om het verbinden van praktijk en theorie en de rol van de opleider wordt in de bijdrage:

- 'Het ontwerpmodel ...' duidelijk dat de opleider de student prikkelt/uitdaagt 'ervaren' en 'kennis vergaren' met elkaar te verbinden;
- "Het speelveld" een ontwikkeltraject van schoolopleiders en instituutopleiders geschetst waarin deze hun eigen rol als opleider verrijken en verdiepen door te werken aan leerrijke verbindingen tussen praktijk en opleiding;
- 'Kansen' van een groep schoolopleiders in de regio Zuid (Brabant en Zeeland) mogelijkheden geschetst om de rol van de werkplekbegeleider te versterken;
- 'Onderzoekend bewegen' bekeken hoe de opleider in een leerteam studenten kan ondersteunen in het maken van de verbinding tussen kennis uit bronnen en hun betekenisvolle ervaringen;
- 'Ontwikkelgesprekken' professionele intuïtie als één van de vaardigheden benoemd die van opleiders wordt gevraagd bij het voeren van ontwikkelgesprekken met studenten.

Wat willen we bij de student teweeg brengen?

Op verschillende plekken in dit themanummer wordt, met name vanuit het realiseren van de voorgaande verbinding tussen theorie en praktijk, aangegeven wat we als opleiders uiteindelijk bij de student teweeg willen brengen. Daar wordt verschillende taal aan gegeven.

In de bijdrage 'Het ontwerpmodel' wordt aangegeven dat studenten 'een geïntegreerde kennisbasis' kunnen ontwikkelen. Terwijl in de bijdrage 'De NOA-mindfolio' de integratie tussen bronnen, persoon en praktijk/context beschreven wordt door middel van het meer handelingsgerichte G.R.O.E.I. model. En in de bijdrage 'Een rollenspel' wordt beschreven hoe een student - op basis van kennis uit modules en kennis van collega's - een vertaling maakt in de vorm van een onderwijsproduct, dat bestaat uit een rollenspel dat hij vervolgens uitprobeert en deelt in een thema bijeenkomst binnen het partnerschap.

Deze verschillende invullingen leveren interessante gespreksstof op: gaat het bij het verbinden van theorie en praktijk uiteindelijk meer om het opdoen van inzicht, om een uitbreiding van gedrag of om concrete producten of om? In dit gesprek kunnen ook de drie functies die in het artikel over 'Onderzoekend Bewegen' aan onderzoek worden toegekend zeker meegenomen worden.

Wat uit dit themanummer ook naar voren komt is dat de student de regie neemt over het eigen leren en wat het resultaat daarvan is. Zo wordt in het artikel 'Patronen ..' geschetst dat studenten op een zelfsturende manier hun competenties ten aanzien van klasmanagement kunnen ontwikkelen, door daarvoor theorie en kennis van opleiders in te zetten; het leidt tot vier typen studenten. En blijkt uit de bijdrage 'Evidence-informed ontwikkelen' dat de studenten in vergelijking met het klassieke stagetraject tijdens werkplekleren meer ruimte krijgen voor het verwerven van competenties en rollen die voor de aanstaande leraar van belang zijn.

Rijkheid aan taal

Niet alleen aan wat we bij de studenten teweeg willen brengen wordt nieuwe taal gegeven, uit verschillende bijdragen komt mooie taal ten aanzien van werkplekleren naar voren. Er worden concepten gebruikt zoals 'transformatief leren', 'hybride leren / hybride leeromgeving' en 'boundary crossing' om in kaart te brengen wat er in het werkplekleren gebeurt en wat er verder ontwikkeld zou kunnen worden.

Daarnaast krijgen we mooie taal mee om centrale begrippen meer te duiden of daar anders naar te kijken. Reflectiviteit bijvoorbeeld wordt omschreven als 'het opmerkzaam zijn op betekenisvolle ervaringen', interessant en zet aan tot denken en verdiepen.

Andere voorbeelden betreffen 'contextbewustzijn' als 'in een specifieke schoolcontext betekenis geven aan wetenschappelijke en maatschappelijke inzichten', terwijl in een ander artikel wordt gesteld dat het gaat 'om het contextualiseren van een vraag binnen het curriculum van de lerarenopleiding'. Of 'lev' (sic!! dus nee niet 'lef' maar 'lev') wat nodig is 'om samen het niet weten te omarmen'.

Aan ons als opleiders de uitdaging om daar weer betekenis aan te geven en die te verbinden met onze eigen opleidingspraktijk.

Modellen voor ontwerp leeromgevingen/programma's

Uit dit themanummer blijkt ook dat het niet alleen gaat om het ontwikkelen van mooie en rijke praktijken voor het leren op de werkplek. Wat daarnaast een echt nieuwe ontwikkeling is die in dit themanummer naar voren komt, is dat er binnen partnerschappen nagedacht wordt over de manier waarop die rijke praktijken/leeromgeving ontwikkeld kunnen worden.

De artikelen 'Het ontwerpmodel' en 'Evidence-informed ontwikkelen' zijn daar voorbeelden van.

Uit die artikelen wordt niet alleen duidelijk dat het van belang is dat partners over de grenzen van hun eigen instituut en school heen kunnen kijken, maar ook dat het gebruik van een model voor het ontwikkelen van werkplekleren zeer behulpzaam is: een model voor hybride leren en/of Educational Design Research. De bijdrage 'Evidence-informed ontwikkelen' van onze Belgische collega's is een prachtig voorbeeld van het systematisch en onderzoeksmatig ontwikkelen van een hoogwaardig werkpleklerentraject op een cyclische manier, door onderzoekers en praktijkmensen samen.

Wat hiermee te doen?

In het voorgaande hebben we geprobeerd met een meta blik te kijken naar de verschillende artikelen die in dit thema nummer over Werkplekleren staan. We hopen dat dit kader prikkelt om verder in de inhoud van dit themanummer te duiken.

We gaven in het begin aan dat 'dit nummer het waard is om in samenhang bekeken en besproken te worden door opleiders binnen opleidingsinstituten en partnerschappen'. Dat kan leiden tot bijvoorbeeld:

- het gebruiken van inzichten en mooie taal die in bepaalde artikelen aan onderdelen van werkplekleren worden gegeven om daarmee het programma voor de studenten te verrijken;
- de samenwerking tussen school- en instituutopleiders verder te versterken vanuit de voorbeelden die in een aantal artikelen worden gegeven (zie hierboven bij sub paragraaf 'Samenwerking');

- de rol van de opleiders handen en voeten te geven bij het ondersteunen van studenten bij het verbinden van kennis uit bronnen (theorie) en betekenisvolle ervaringen (praktijk);
- het gesprek te voeren over de vraag wat we met werkpleklers bij studenten teweeg willen brengen: verdieping van kennis, uitbreiding van handelingsrepertoire en/of opleveren van relevante producten;
- bij het herijken van de leeromgeving voor het werkpleklers gebruik te maken van de systematische aanpak die in het artikel 'Evidence based' wordt geschetst of gebruik te maken van het model dat in het artikel 'Het ontwerpmodel' wordt beschreven.

Dit themanummer wordt dit cursusjaar besproken in de leesclub 'Onderzoek Werkpleklers' die vanuit de Fontys Lerarenopleiding in Tilburg al voor het derde jaar georganiseerd wordt voor werkplekbegeleiders, schoolopleiders en instituutopleiders. Misschien ook een idee om dit themanummer in de Velon leesclub onder de loep te nemen!

Bob Koster, gast eindredacteur
Martiene Enserink
Chris Kroeze
Marco Mazereeuw
Martin van der Plas
Judith de Ruijter
Annette Schaafsma
Edmée Suasso de Lima de Prado
Mariëlle Theunissen
Mirella Verspiek

Literatuur/bronnen

Kwaliteitskader Samen Opleiden & Inductie (2021). Platform Samen Opleiden & Professionaliseren.

Leeferink, H. (2016). Leren van aanstaande leraren op en van de werkplek. Eindhoven: Technische Universiteit, proefschrift.

Onstenk, J. (2018). Het werkplekcurriculum in de school: Leren op de werkplek. Kwaliteitsreeks Steunpunt Opleidingsscholen. Utrecht.